

Riksförbundet FUB:s omvärldsbevakning inför möte i Socialstyrelsens funktionshindersråd, 2024-02-08

Riksförbundet FUB arbetar för goda levnadsvillkor för barn, unga och vuxna med intellektuell funktionsnedsättning (IF). Nedan redovisas frågor som vi tycker att Socialstyrelsen ska uppmärksamma och driva under 2024 eller i en nära framtid:

Bostad enligt LSS

FUB välkomnar att Socialstyrelsen ska ta fram nya föreskrifter och allmänna råd om LSS-insatserna bostad med särskild service för barn eller unga samt för vuxna. Vi ser fram emot att bidra med våra erfarenheter i en referensgrupp.

FUB får återkommande information från våra drygt 150 lokalföreningar runt om i landet om kommuner som inte följer Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd. För att nämna några exempel:

- Allt fler kommuner bygger gruppboendestäder som är större än 3 - 5 lägenheter (allmänna råd) och 6 lägenheter (praxis).
- När kommunen är utförare byggs gruppboendestäder allt oftare i våningarna över varandra eller grupperade runt en gemensam gård.
- Det har länge varit uppenbart att personalen samutnyttjas. Riksförbundet har genom våra lokalföreningar kunnat ta del av kommuners tjänsteskrivelser och beslut, där det tydligt uttrycks att samlokaliseringen görs för att kunna spara på personalkostnaderna. I en kommun skriver man att man genom att bygga gruppboendestäder i två våningar över varandra, kan spara in på personal som har sovande jour genom att ha en personal för 12 lägenheter.
- Med hänvisning till de nya reglerna om dygnsvila, dras nattpersonal i serviceboendestäder in. Förslag om att även ta bort nattpersonal i gruppboendestäder finns. FUB har kännedom om en kommun, som menar att det inte finns lagtext, praxis eller dylikt som säger att det ska finnas fysisk personal tillgänglig i gruppboendestäder nattetid.
- Besparing i form av minskad personal med hänvisning till välfärdsteknik återkommer i flera kommuner (t.ex. nattkamera, trygghetslarm och rörelselarm) och riskerar att följas av fler.
- Vi har exempel på en kommun som har tagit beslut om att förlägga två gruppboendestäder i ett före detta äldreboende.
- Det är även mer regel än undantag att LSS-boendestäder placeras i områden där det redan finns annan verksamhet enligt LSS eller SoL.

- FUB får även information om att *ordinarie* personal schemaläggs på flera gruppboendestäder, med hänvisning till personalbrist.
- Personer som under många år bott i gruppboendestad flyttas mot sin vilja till serviceboendestad, trots att behovet av stöd är oförändrat. Kommunen motiverar det med att det ursprungliga beslutet om boendestad gäller insatsen boendestad med särskild service, som kan vara både gruppboendestad och serviceboendestad. Mycket talar för att det är rena besparingskrav som ligger bakom.
- I LSS-insatsen boendestad med särskild service för vuxna ingår fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter. Men underdimensionerad personal innebär att individuella aktiviteter sällan kan genomföras.

Till detta kommer att första linjens chefer (enhetschefer) ofta har ansvar för alltför många verksamheter och därigenom har svårt att vara närvarande i vardagen, för att garantera att lagens mål om goda levnadsvillkor uppnås. FUB vill se att föreskrifterna kompletteras med maxantal verksamheter per chef, för att göra det möjligt för hen att uppfylla de krav på ledarskapsfunktionen som föreskrifterna ställer.

Personer med IF:s psykiska hälsa

Riksförbundet FUB efterlyser att Socialstyrelsens aktuella kartläggning av psykiatrisk verksamhet och omhändertagande även ska innehålla vilken kunskap personalen vid de psykiatriska akutmottagningarna har om personer med IF, i kombination med psykisk ohälsa, samt vilken beredskap mottagningarna har för att ta emot målgruppen.

Det är väl känt att psykisk sjukdom är vanligare hos personer med intellektuell funktionsnedsättning än i övriga befolkningen. De vanligaste psykiska sjukdomarna är depression och ångesttillstånd. Socialstyrelsen ska, enligt regleringsbrevet för 2024, kartlägga den verksamhet som bedrivs på de psykiatriska akutmottagningarna, inbegripet de övriga verksamheter som erbjuder ett akut psykiatriskt omhändertagande.

Socialstyrelsen har sedan tidigare regeringsuppdraget att vidta insatser för att stimulera och stärka det nationella arbetet med att utveckla en personcentrerad vård och omsorg för personer med komplex psykiatrisk problematik. En målgrupp som utredarna har tittat närmare på är personer som har LSS-insatsen boendestad med särskild service för vuxna. FUB har i dialogmöten med utredarna lyft betydelsen av att *förebygga* psykisk ohälsa och därigenom motverka överförskrivning av psykofarmaka hos vuxna med IF. Viktiga förutsättningar för att förebygga psykisk ohälsa är kompetent baspersonal som är dimensionerad efter de boendes behov. Personalen behöver ha kunskap om funktionsnedsättningarna IF och autism, bemötande och vad det innebär att ge stöd och service enligt LSS. Personalen behöver även kunna kommunicera på de boendes individuella kommunikationssätt. Socialstyrelsen konstaterade i en kartläggning av boendepersonalens kompetens att detta ofta brister.¹

¹ Socialstyrelsen. *Kompetens i LSS-boenden*, rapport 2021.

Personer med IF och psykisk ohälsa i primärvården

Det är viktigt att omfatta alla patienter med psykisk ohälsa när nya metoder införs. Metoden integrerad beteendehälsa, IBH, syftar till att snabbt fånga upp patienter med psykisk ohälsa inom primärvården. Personer med IF riskerar att hamna utanför pga. bristande kompetens om målgruppen.

Allmänläkare inom primärvården har viss utbildning i psykiatri och möter många patienter med depressions- och ångestsjukdomar. Många läkare har dock bristande kunskap om och erfarenhet av att möta personer med IF med psykisk ohälsa. Vid vårdcentraler i Östergötland och Nacka tillämpas integrerad beteendehälsa, IBH². Det är ett sätt att organisera hela vårdcentralens bemötande av patienter med psykisk- och beteenderelaterad ohälsa. Modellen vilar på tre grundpelare: tillgänglighet, integrering och triagering.

Det anses vara mycket viktigt att ha en hög *tillgänglighet* till psykologisk resurs för både patienter och kollegor. Den andra grundpelaren är *integrering*. Den bakomliggande tanken är att all personal arbetar tillsammans med psykisk ohälsa och att olika yrkesgrupper har en samsyn och ett liknande sätt att tala om psykisk ohälsa. Den tredje pelaren är *triagering*. Triagering innebär att sortera och guida patienter till behandlare med rätt kompetens utifrån behov och befintliga resurser.:

IBH-metoden verkar vara ett utmärkt sätt att snabbt fånga upp patienter med psykisk sjukdom och erbjuda psykologsamtal. Men även på de vårdcentraler som tillämpar integrerad beteendehälsa riskerar personer med IF att inte få adekvat vård, då vårdpersonalens kunskap om målgruppen är låg.

Vägledning om psykisk ohälsa hos personer med IF

FUB föreslår att Socialstyrelsen tar fram en vägledning om psykisk ohälsa hos personer med IF.

Vägledningen bör förslagsvis rikta sig till vårdcentraler och psykiatriska mottagningar. Om en person med IF söker vård idag för psykisk ohälsa möts hen ofta av personal som saknar kompetens att bemöta personer med IF eller ens har grundläggande kunskaper om funktionsnedsättningen. Förutom att vårdpersonalen inte kan bedöma om en person har IF eller vilka behov denne har, saknas det även kompetens kring alternativ kommunikation. En vägledning kan ge vårdcentralerna och de psykiatriska mottagningarna möjlighet att identifiera målgruppen och sedan framför allt lotsa dem vidare i det fall personalen på vårdcentralen eller psykiatrimottagningen själva inte har kompetens på området.

I vägledningen är det viktigt att man tar upp att personer med IF har en ökad sårbarhet för psykisk ohälsa. Det är viktigt att komma bort från nuvarande situation, dvs. att avvikande beteenden förklaras som en effekt av själva funktionsnedsättningen. Det avvikande beteendet

---

² <https://allmanmedicin.sfam.se/p/allmanmedicin/nr-2-2021/a/integrerad-beteendehalsa/1919/416217/20890889> (hämtad 2024-01-19).

kan bero på att personen mår psykiskt dåligt eller har smärta eller andra vårdbehov. Man behöver även se över vad som kan göras i personens miljö och när det gäller omgivningens bemötande. Det saknas ofta kompetens i att kunna identifiera att det handlar om en person med IF som, förutom sin funktionsnedsättning, dessutom har psykiska- eller fysiska hälsoproblem. Det viktigaste och mest grundläggande för att kunna utreda och behandla en person med IF är att det finns möjlighet till, en för individen, individuellt anpassad alternativ kommunikation.

Ofrivillig ensamhet hos vuxna med IF

Ofrivillig ensamhet hos vuxna med IF påverkas av flera faktorer; svårigheten att få behålla LSS-insatserna kontaktperson och ledsagning i kombination med bristande bemanning i LSS-bostäder, som försvårar möjligheterna till en aktiv fritid. Till detta kommer att funktionsnedsättningen i sig, för många, innebär svårigheter att initiera och behålla sociala kontakter.

Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten har i uppdrag av regeringen att utveckla kunskapen om ofrivillig ensamhet och ta fram en nationell strategi för att förebygga och motverka ofrivillig ensamhet och stärka social gemenskap mellan människor. I uppdraget ska särskild hänsyn tas till grupper som löper stor risk att drabbas av ofrivillig ensamhet. En av målgrupperna i uppdraget är vuxna med intellektuell funktionsnedsättning. I arbetet har konsultföretaget Governo anlåtts. Riksförbundet FUB har medverkat i ett dialogmöte med Governo och förmedlat kontakt med vuxna med IF för fokusgruppträffar om ofrivillig ensamhet och social gemenskap.

FUB-satsningar som syftar till att motverka ensamhet

Exempel på insatser av FUB för att motverka ensamhet är arvsfondsprojektet "Relationer som funkar"³, som drevs av FUB Uppsala och nyligen har avslutats samt appen DigiVi⁴. DigiVi är en enkel och trygg webbapp för att träffas på nätet för den som har en funktionsnedsättning. Appen är skapad för att fungera särskilt bra för personer med IF. Den är gratis för användare. Riksförbundet FUB har ansökt om medel från statsbidraget, som Socialstyrelsen har fått i uppdrag att fördela för att motverka ofrivillig ensamhet. FUB vill tillsammans med DigiVi få möjlighet att fortsätta arbeta med spridning och att bygga upp en struktur för DigiVi- ombuden som är en viktig del av DigiVi.

Värt att nämna är också FUB:s satsning Ung i FUB, som är ett nätverk för personer mellan 15 - 30 år⁵. Huvudsyftet är delaktighet, men vi vet att det också skapas nya relationer och sammanhang för många som upplever ensamhet och isolering.

Ensamheten förstärks när kontaktperson/ledsagning dras in

FUB vill i sammanhanget understryka att den ofrivilliga ensamheten hos vuxna med IF kraftigt förstärks genom att det blir allt svårare att beviljas LSS-insatserna kontaktperson och

---

³ <https://www.relationersomfunkar.se> (hämtad 2024-01-19).

⁴ <https://digivi.nu/digivi> (hämtad 2024-01-19).

⁵ <https://ungifub.se> (hämtad 2024-01-19).

ledsagning, när personen är bosatt i en bostad enligt LSS. Många blir av med sin kontaktperson/ledsagning vid omprövning av beslutet när de flyttat från föräldrahemmet till en LSS-bostad. Båda insatserna syftar till att bryta den isolering som ofta blir följden av en omfattande funktionsnedsättning. Med insatserna kontaktperson och ledsagning underlättas möjligheten att delta i samhällslivet, fritidsverksamhet och kulturaktiviteter högst väsentligt.

Underdimensionerad personal hinner inte med individuella aktiviteter

I LSS-insatsen bostad med särskild service för vuxna ingår fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter. Av Socialstyrelsens handbok framgår att "det personliga stödet är för många den viktigaste förutsättningen för att kunna ta del av information, kunna ta sig till och från en aktivitet och kunna vara delaktig i aktiviteten. För att ge stöd i samband med fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter behöver det därför finnas tillräckligt med personal i bostaden."⁶ Men alltför ofta uppstår en Moment 22-situation, då personalen i LSS-bostaden inte räcker till för individuella aktiviteter och de boende inte är beviljade kontaktperson eller ledsagning. Även detta bidrar till den ofrivilliga ensamheten hos många vuxna med IF.

Riktade informationsinsatser om LSS

Socialstyrelsen har tagit fram åtskilligt med användbart stödmaterial inom LSS-området. FUB:s uppfattning är dock att det inte når ut och används i tillräcklig omfattning. Vi välkomnar därför att Socialstyrelsen ska genomföra riktade informationsinsatser om LSS till olika myndigheter.

Riksförbundet FUB föreslår att Socialstyrelsen även hänvisar till relevanta kunskapsstöd från andra myndigheter, t.ex. Myndigheten för delaktighet, MFD, kunskapsstöd om insatsen kontaktperson, inom ramen för uppdraget i regleringsbrevet för 2024 att genomföra riktade informationsinsatser till kommuner och berörda verksamheter om insatser enligt LSS och mål och syfte med LSS.

Föreskrifter och allmänna råd om daglig verksamhet

FUB föreslår att Socialstyrelsen tar fram föreskrifter och allmänna råd för LSS-insatsen daglig verksamhet.

Daglig verksamhet är den största LSS-insatsen med 41 000 deltagare i oktober 2022, enligt statistik från Socialstyrelsen. FUB:s erfarenhet är att daglig verksamhet är en insats som "flyger under radarn" i många kommuner. Vår uppfattning är att beslutsfattare i kommunerna sällan är särskilt insatta i vad daglig verksamhet innebär och syftar till. Detta samtidigt som vi får rapporter från våra drygt 150 lokalföreningar runt om i landet om kvalitetsbrister och pågående besparingar. Som exempel kan nämnas:

- Centralisering av daglig verksamhet pågår sedan ett flertal år i många kommuner, när många mindre verksamheter slås ihop till en eller två stora. Vi har sett av IVO:s tillståndsgivning att 100 deltagare eller fler inte är ovanligt.

⁶ Socialstyrelsen. *Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS*, handbok 2018.

- Blandade grupper blir allt vanligare, då personer med olika grad av IF återfinns i samma verksamhet tillsammans med personer med olika autismdiagnoser och personer från socialpsykiatri. Detta ställer mycket stora krav på personalen att kunna anpassa verksamheten efter olika förutsättningar och behov.
- Kompetensbrist och frånvarande chefer är lika vanligt som inom LSS-insatsen bostad för vuxna. När det gäller bostad med särskild service har Socialstyrelsen konstaterat att kompetensen hos personalen brister i många avseenden.⁷

FUB anser att föreskrifter och allmänna råd om LSS-insatsen daglig verksamhet är ett viktigt sätt att reglera verksamheten. Det (särskilt föreskrifter) är ett sätt att stoppa den pågående utvecklingen som riskerar att urholka insatsen än mer.

Övergång från daglig verksamhet till arbete

FUB efterlyser en kartläggning av hur många personer med LSS-insatsen daglig verksamhet, som kan vara aktuella för övergång till ett arbete. FUB föreslår även att ett kunskapsstöd ska tas fram om hur kommunerna kan arbeta med att möjliggöra för personer med daglig verksamhet att göra praktik eller pröva ett arbete.

Aktuella rutiner saknas

I dagsläget finns ingen trovärdig analys och statistik om hur många personer med LSS-insatsen daglig verksamhet, som kan vara aktuella för övergång till ett arbete (förutsatt att rätt stöd ges).

Det är ovanligt med varaktiga övergångar, enligt Socialstyrelsen, det vill säga att personerna har ett lönearbete under minst två år efter avslutad daglig verksamhet.⁸ Denna andel utgjorde 0,2 procent av samtliga personer med daglig verksamhet 2014. Riksförbundet FUB instämmer i Socialstyrelsens konstaterande att "den låga andelen varaktiga övergångar är anmärkningsvärd, i synnerhet då förekomsten av rutiner för att pröva arbetsförmåga är låg liksom samverkansöverenskommelser med Arbetsförmedling och Försäkringskassan." Nu har det gått 10 år och situationen har inte förbättrats nämnvärt. 2022 skrev Samordningsförbundet Södertörn att "övergångar från daglig verksamhet till arbete är näst intill obefintliga på nationell nivå, ca 0,6 % årligen."⁹

Detta är anmärkningsvärt utifrån ett av de uttalade syftena med insatsen, dvs. "verksamheten bör generellt sett ha som mål att utveckla den enskildes möjligheter till förvärvsarbete" samt att daglig verksamhet är den största LSS-insatsen med fler än 40 000 personer som är beviljad insatsen. En bidragande faktor till bristande kunskap om denna grupp ligger i kommunernas passivitet i frågan. Enligt Socialstyrelsens öppna jämförelser/stöd till personer med funktionsnedsättning LSS (2023) har enbart 15 procent av alla kommuner en aktuell rutin för personer med insatsen daglig verksamhet för att pröva möjligheten till arbete eller praktikplats.

⁷ Socialstyrelsen. *Kompetens i LSS-boenden*, rapport 2021.

⁸ Socialstyrelsen. *Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning*, lägesrapport 2019.

⁹ <https://samordningsforbundetostrasodertorn.se/nyheter/arbetsinriktade-rutiner-for-personer-inom-daglig-verksamhet/> (hämtad 240119).

Kunskapsstöd om avvikelserapportering i LSS-verksamhet

FUB föreslår att Socialstyrelsen tar fram ett kunskapsstöd om hur kommuner och privata utförare kan använda avvikelserapporter för kvalitetsutveckling i LSS-verksamhet. Kunskapsstödet ska ha fokus på baspersonal i LSS-verksamhet och deras närmaste chef.

Använda avvikelserapporter i det organisatoriska lärandet

Petra Björne och Ingrid Runesson vid FOU Malmö har i ett forskningsprojekt analyserat innehållet i avvikelserapporter i LSS-verksamhet, som rör händelser som beskriver beteenden som utmanar¹⁰. Forskarna konstaterar att det är välkänt att det kan vara svårt att använda rapporter om avvikelser i stödet för kvalitetsutveckling. Vad behöver åtgärdas för att det ska bli möjligt? Björne och Runesson lämnar följande rekommendation:

Ett fokus på det negativa kan leda till en vilja att dölja händelser och försvårar möjligheten att lära av ett vidare sammanhang. Därför behöver organisationen skapa ett sammanhang där inte fokus är på att något gjorts fel eller "blivit" fel. Genom att diskutera avvikelserapporter i en kontext där också framgångsfaktorer identifieras kan det organisatoriska lärandet utvecklas (sid. 42).

Socialstyrelsen har, förutom föreskrifter, en handbok: *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete* (där avvikelshantering ingår). Det finns även en film på webbplatsen om syftet med ledningssystem. Men varken handboken eller filmen vänder sig till baspersonal.

Kunskapsstöd om avvikelshantering för baspersonal

FUB efterlyser ett lättförståeligt och konkret kunskapsstöd om avvikelshantering (gärna filmat material), som riktar sig till baspersonal i LSS-verksamhet och deras närmaste chef. Fokus i materialet bör vara hur man kan göra så mycket som möjligt rätt, i både förutsägbara och oförutsägbara sammanhang. Syftet med kunskapsstödet ska vara att utveckla lärandet i den aktuella verksamheten och därigenom höja verksamhetens kvalitet.

Utvecklade öppna jämförelser

FUB efterlyser mer individuell- och lokal statistik och föreslår Socialstyrelsen att komplettera de öppna jämförelserna av stöd till personer med funktionsnedsättning, LSS.

Öppna jämförelser i socialtjänsten syftar till kvalitetsutveckling inom bl.a. LSS-verksamhet. Riksrevisionen konstaterade i en granskning av öppna jämförelser att "majoriteten av indikatorerna i öppna jämförelser är struktur- eller processindikatorer som mäter förutsättningar för kvalitet snarare än resultatet av den verksamhet som bedrivs."¹¹

¹⁰ Petra Björne, Ingrid Runesson. *Att lära av det som fungerar – En studie av rapporter om avvikelser från förväntad kvalitet*. Funktionsstödsförvaltningen Malmö stad (FOU-rapport 2021:1).

¹¹ Riksrevisionen. *Öppna jämförelser i socialtjänsten* (Skr. 2021/22:38), rapport Riksrevisionen, 2021.

Riksrevisionen pekar exempelvis på att det är en brist på individbaserad statistik och föreslår att Socialstyrelsen ska ges bättre möjligheter att inhämta och hantera individbaserad statistik.

FUB efterlyser mer individuell- och lokal statistik och föreslår Socialstyrelsen att komplettera de öppna jämförelserna av stöd till personer med funktionsnedsättning, LSS, med följande indikatorer:

- Antal/andel beviljanden och avslag per LSS-insats på kommunnivå.
- Hur många personer med LSS-insatser i kommunen, som har en individuell plan, enligt LSS § 10.
- Om det är möjligt att kombinera daglig verksamhet med några timmars studier per vecka i studiecirkel eller anpassad utbildning för vuxna (se även separat avsnitt om detta ovan).
- Om kommunen har samverkan med organisationer som företräder människor som omfattas av LSS enligt LSS 15 § 7 punkt. Nu finns endast indikatorer om brukarinflytande på verksamhetsnivå.
- Antal avvikelserapporter i LSS-insatserna bostad för barn och unga respektive vuxna samt daglig verksamhet.

För Riksförbundet FUB

Christina Heilborn
Förbundssekreterare

Eva Borgström
Intressepolitisk samordnare